

**СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ
НІМЕЦЬКИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

Гура Н.П.

У статті досліджуються характерні ознаки німецьких композитів комп'ютерної галузі. Основна увага сфокусована на структурно-типологічних особливостях складних термінів та їх морфологічній будові. Також було розглянуто основні шляхи їх перекладу та виділено найбільш продуктивні прийоми передачі значень комп'ютерних композитів українською мовою.

Ключові слова: словоскладання, складний термін, композит, словотворча модель, структурно-типологічні особливості, еквівалент.

В статье исследуются характерные признаки немецких композитов компьютерной сферы. Основное внимание сфокусировано на структурно-типологических особенностях сложных терминов и их морфологическому строению. Также были рассмотрены основные способы их перевода и выделено наиболее продуктивные приёмы передачи значений компьютерных композитов на украинский язык.

Ключевые слова: словосложение, сложный термин, композит, словообразующая модель, структурно-типологические особенности, эквивалент.

The article deals with distinctive features of German composite words in information technology. The primary focus is on structurally typological peculiarities of compound terms as well as their morphological structure. The major ways of their translation are considered and the most efficient modes of rendering computer compound terms into Ukrainian are distinguished.

Key words: stem-composition, compound term, composite word, word formation pattern, structurally typological peculiarities, equivalent.

Кінець XX ст. – початок XXI ст. характеризується прискоренням науково-технічного прогресу, поширенням інформаційного обміну та появою великої кількості нових термінів в різних галузях знань. Цей так званий «термінологічний вибух» був обумовлений у першу чергу високими досягненнями в соціально-економічній та науково-технічній сферах та необхідністю створення найменувань для наукових об'єктів та технічних винаходів, методів та технологій, які з'явилися останнім часом.

У німецькій мові найпродуктивнішим способом словотворення є словоскладання [6], [1]. Саме тому нові слова, в тому числі й терміни, у своїй переважній більшості «створюються за рахунок утворення композитів» [1, с. 6]. Це пояснюється тим, що нові слова створені за допомогою засобів, які вже є в мові та найбільш оптимальні для передачі інформації, оскільки вони дозволяють висловити максимальну кількість відомостей у стислій та місткій формі. Однак ситуація ускладнюється тим, що поруч із загальновживаними складними словами, які зафіксовані у словниках, у технічній фаховій літературі є велика кількість термінів та оказіональних утворень, які створюються автором у відповідності до його задуму. Тому є нагальна потреба в дослідженні механізмів створення похідних слів, а також в аналізі перекладу складних термінологічних одиниць такої динамічної галузі як інформаційна сфера.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Основи сучасного словоскладання були закладені у роботах таких німецьких вчених, як Я. Грімм [8] та Г. Пауль [9]. М.Д. Степанова, І.І. Чернишова [6] у свою чергу досліджували словотворчі моделі німецької мови. Субстантивне словоскладання німецької мови було об'єктом дослідження В.С. Вашуніна [2]. Особливостями типології словоскладання в контексті неології сучасної німецької мови займався В.А. Карпюк [3]. Сучасні студії представлені роботами Н.П. Смоляра [4], А.Г. Статкевича, О. О. Фенчука [5], в яких автори досліджували складні терміни в автомобільній, економічній та

комп'ютерній галузях. Однак навіть у найбільш ґрунтовних із перерахованих досліджень відсутній структурно-типологічний аналіз складних німецьких термінів у текстах сфери інформаційних технологій.

Таким чином, **актуальність** роботи визначається необхідністю вивчення процесів утворення термінів комп'ютерної сфери, а також недостатнім рівнем дослідження композитів у німецьких текстах комп'ютерної галузі та розробленості зазначеної проблематики з точки зору мовних та перекладацьких особливостей.

Метою роботи є аналіз комп'ютерних термінологічних композитів та з'ясування способів перекладу при їх відтворенні українською мовою

Дослідження виконано на **матеріалі** складних термінів сфери інформаційних технологій, вибраних зі статей на фахових інтернет-сайтах www.computer-aufbau.de, www.elektronik-kompendium.de, www.apple.com.de та налічує 800 термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження із повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

У німецькій термінології інформаційної сфери надзвичайного поширення отримали складні слова, які утворюється шляхом поєднання декількох основ: *die Speicheranbindung, der Direktzugriffsspeicher*.

До переваг цього способу словотвору можна віднести компактність та економність форми термінологічної номінації, а також точність відображення ознак терміну у відповідному термінологічному полі для позначення різних об'єктів дійсності. Крім того, складні терміни завжди коротші, ніж словосполучення і ціліснооформлені, тобто відсутня необхідність граматичного оформлення першого компонента, що відіграє дуже важливу роль, особливо на письмі.

Структура складного слова завжди бінарна, де основне слово є формальним й інформаційним стрижнем багатоконпонентного складного слова та визначає граматичні категорії складного слова, як-то рід, число,

відмінок, а детермінатив уточнює, доповнює, розширює інформацію, передану основним словом. У свою чергу, детермінати може складатися з двох та більше слів, які перекладаються різними частинами мови.

Залежно від кількості компонентів, термінологічні сполучення можна поділити на дво-, три- та чотирикомпонентні. Найбільш розповсюдженим типом складних комп'ютерних термінів є двокомпонентні терміни – 78% (624 термінологічних одиниць). Наприклад: *die Adressierung + das System = das Adressierungssystem, die Bewegung + der Sensor = der Bewegungssensor*.

Трьохкомпонентні терміни представлені 163 термінологічними одиницями (20%). Наприклад: *zwei + der Komponent + der Toner = der Zweikomponententoner, der Sprung + vorher + die Sage = die Sprungvorhersage*.

Кількість чотирикомпонентних складних термінів невелика – 13 термінологічних одиниць, що складає 2% від загальної кількості складних комп'ютерних термінів. Наприклад: *breit + das Band + der Laut + der Sprecher = der Breitbandlautspreche, der Speicher + die Karte + lesen + das Gerät = das Speicherkartenlesegerät*. Це пояснюється тим, що композити, утворені з більше трьох основ, ускладнюють розуміння та не виконують умови стислості та чіткості, яким повинен відповідати термін.

Морфологічний аналіз складних термінів німецької комп'ютерної термінології показав, що вони мають різні складові частини. Оскільки термінологія комп'ютерної галузі має субстантивний характер, то другим компонентом найчастіше виступає іменник, а у якості першого компоненту може виступати: іменник (*die Daten + das Paket = das Datenpaket*), прикметник (*analog + die Kamera = die Analogkamera*), прислівник (*mehr + der Kern + der Prozessor = der Mehrkernprozessor*), числівник (*Null + der Modem + das Kabel = das Nullmodemkabel*), прийменник (*gegen + die Kapazität = die Gegenkapazität*), та частка (*nicht + proportional + die Schrift = die Nichtproportional Schrift*).

Однак, слід підкреслити, що продуктивність різних частин мови у творенні термінів-комполітів не однакова. Найбільшу функціональну активність мають основи іменників. Найуживанішою є модель S+S=S (569 терміноодиниць, 71%): *die Platte + die Oberfläche = die Plattenoberfläche*, *das Laufwerk + das Gehäuse = das Laufwerkgehäuse*.

Для складних термінів з прикметником, в якості опорного компоненту, характерна така словотворча модель: S+Adj=Adj, яка представлена 4 комполітами (0,5%). Наприклад: *der Betrieb + bereit = betriebsbereit*, *das Kabel + gebunden = kabelgebunden*. Терміни цієї моделі вказують на предметно-якісні характеристики поняття.

Складні прикметники та дієслова не характерні для комп'ютерної терміносистеми. Моделі S+Adj=Adj та Adv+V=V представлена 4 комполітами (0,5%): *der Betrieb + bereit = betriebsbereit*, *herunter + laden = herunterladen*, *wieder + stellen = wiederherstellen*.

Незважаючи на схильність фахової термінології до економії мовних засобів, тричленні та чотиричленні комп'ютерні терміни, як було вже вказано, використовуються набагато рідше, ніж двокомпонентні. Зазвичай, вони виражають різновид того чи іншого поняття, слугують для диференціації значення основного слова. Найпродуктивнішими є тричленні терміни, які утворюються за моделлю S+S+S=S – 135 комполітів (16,9%): *die Datei + der Bank + der Schlüssel = der Datenbankschlüssel*, *das Auto + das Telefon + das Netz = das Autotelefonnetz*.

Загальна кількість чотиричленних комп'ютерних термінів незначна і складає 13 терміноодиниць (1.6%). Найпоширенішою є іменникова модель: S+S+S+S=S – 9 комполітів (1,1%) (*der Rücken + die Projektion + das Bild + der Schirm = der Rückprojektionsbildschirm*, *der Quell + der Text + die Formatierung + die Funktion = die Quelltextformatierungsfunktion*).

Порівнюючи німецьку та українську мови, слід зазначити, що словоскладання не є провідним способом словотворення в українській

мові. Так, зокрема, складні українські іменники утворюються в процесі словотворення і входять до словникового запасу мови, а словоскладання в українській мові не є індивідуально-мовним засобом вираження різноманітних зв'язків між предметами та явищами. До того ж, морфологічний склад німецьких іменникових композитів відрізняються від українських більшою різноманітністю. Саме тому переклад німецьких складних іменників часто є непростю перекладацької проблемою, яку доводиться вирішувати без допомоги словника. Отже, інтерпретація та переклад композитів потребує комплексного підходу: врахування як значення словотворчої моделі, так і значення конститuentів композита, встановлення їхнього взаємозв'язку із контекстом, знання позначуваного предмета чи явища дійсності, тобто його референта чи денотата, та осмислення репрезентованої композитом концептуальної структури.

Як переконливо доводить вибірка, в сучасній німецькій терміносистемі інформаційної сфери еквівалентна лексика складає всього 15% (155 терміноодиниць), решта 85% (645 терміноодиниць) належать до безеквівалентної, що ускладнює роботу перекладача.

Оскільки в складних німецьких термінах остання частина завжди несе основне значення і визначає при цьому граматичні категорії складного слова, то переклад складного слова слід починати з уточнення значення основного компонента, складових частин, а потім з'єднати всі отримані значення. При перекладі складних комп'ютерних термінів з німецької мови значна увага має бути приділена точному відтворенню змісту терміноодиниці, тобто вибору слушного значення слова з декількох варіантів, яке відповідає контексту. Наприклад: *der Datenträger* – носій даних, запам'ятовуюче середовище, *das Ladegerät* – зарядний пристрій, вантажний пристрій.

Ein Ladegerät wird zum Aufladen von Akkumulatoren verwendet.

Зарядний пристрій використовується для зарядки акумулятора [7].

Проаналізувавши переклад отриманої вибірки складних німецьких термінів інформаційної сфери, було виділено наступні продуктивні способи:

а) складним іменником або іменником зі складним прикметником: *das Bildtelefon – відеотелефон, das Breitbildformat – широкоекранний формат*.

б) словосполученням прикметника та іменника. Характерною особливістю української мови порівняно з німецькою є широкий вжиток відносних прикметників. Переважна більшість німецьких складних термінів становлять визначальні складні іменники з субстантивним першим компонентом, де перший компонент визначає другий. При цьому граматичне значення українського відносного прикметника збігається з граматичним значенням першого субстантивного компонента німецького складного іменника. Відносний прикметник в українській мові, як і перший компонент складного німецького іменника, вказує на ставлення до предмета чи поняття і в цьому випадку ми перекладаємо складний термін словосполученням: «іменник з прикметником»: *der Flattersatz – флаговий набір, der Grenzwert – критичне значення*;

в) двома іменниками, один з яких у родовому відмінку. Конструкція з родовим безприйменниковим іменником є основним способом перекладу німецьких складних слів, компоненти яких пов'язані відносинами належності або володіння: *die Funkfrequenz - частота використання, der Gerätetreiber – драйвер пристрою, die Hauptbedienoberfläche – основний інтерфейс користувача, die Hardwarereparatur – ремонт апаратного забезпечення*);

г) простим іменником, який відповідає німецькому складному терміну. В цьому випадку використовується прийом опущення – відмова від передачі в перекладі семантично надлишкових слів: *die Abtasteinrichtung – датчик, die Ablaufverfolgung – трасування, das Anzeigegerät – дисплей*.

д) транскодуванням, для передачі відсутнього відповідного поняття в мові перекладу: *der Multi-Touch – мультитач, die Turingmaschine – Машина Тьюрінга, das Terabyte – терабайт*.

е) калькуванням для передачі комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу: *die Spielkonsole* – ігрова консоль, *der Prozessorchip* – чіп процесора.

є) експлікацією, яка є надзвичайно продуктивним засобом перекладу комп'ютерних термінів, оскільки бурхливий розвиток сфери інформаційних технологій не дозволяє багатьом термінам своєчасно знайти свої еквіваленти й закріпитися у мові перекладу. За допомогою експлікації передаються найчастіше трьох-, чотирьохкомпонентні термінологічні одиниці: *das Echtzeitsteuerelement* – елемент управління в режимі реального часу, *das Handshakesignal* – сигнал підтвердження встановлення зв'язку, *die Bildschärfeeinstellung* – установка чіткості зображення.

Висновки із цього дослідження та перспективи Отже, наявність великої кількості без еквівалентних терміноодиниць щоразу ставить перекладача перед проблемою вибору того чи іншого способу їх передачі. У свою чергу вибір шляху залежить від кількох передумов, як-то: від характеру тексту; від значимості лексики в контексті; від характеру самої лексики, її місця в лексичних системах мови перекладу й вихідної мови; від самих мов – їх словотворчих можливостей, літературної та мовної традиції. Тому переклад безеквівалентних термінологічних одиниць інформаційної сфери вимагає ґрунтовних знань перекладацьких трансформацій та базових принципів словоскладання композитів в німецькій мові, а також творчого підходу при передачі фахової інформації на іншу мову.

Однак, проблема вивчення специфіки функціонування композитів комп'ютерної терміносистеми не може бути розкрита в межах однієї статті. Вона залишає широкі обрії для подальшого дослідження, адже терміносистема інформаційної сфери має відкритий динамічний характер й постійно поповнюється новими термінами, які позначають реалії сучасного суспільства.

Література

1. Архипова И. В. Немецкие деривативы в переводе на русский язык. Теория и практика германских и романских языков / И. В. Архипова. – Калуга : Медиа, 2000. С. 160–163.
2. Вашунин В. С. Субстантивные сложные слова в немецком языке / В. С. Вашунин. – М. : Высш. шк., 1990. – 159 с.
3. Карпюк В. А. Особливості типології словоскладання в контексті неології сучасної німецької мови / В. А. Карпюк // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки : філол. науки. – Луцьк : РВВ “Вежа”, 2010. – № 8. – С. 427–431.
4. Смоляр Н. П. Принципи класифікації дієслівних композитів у сучасній німецькій мові / Н. П. Смоляр // Наукові праці Кам’янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. – Кам’янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – Випуск 26 : Філологічні науки. – С. 310 – 313.
5. Статкевич А. Г., Фенчук О. О. Особливості німецької комп’ютерної термінології / А. Г. Статкевич, О. О. Фенчук // Вісник Житомирського державного університету. – 2007. – № 50. – С. 176-179.
6. Степанова М. Д. Чернышева И. И. Лексикология современного немецкого языка / М. Д. Степанова, И. И. Чернышева. – М. : Высшая школа, 1962. – 252 с.
7. Computer-Aufbau: PC-Lexikon [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://computer-aufbau.de/lexikon/>
8. Grimm J. Deutsche Grammatik. Zweiter Teil – drittes Buch: Vonder Wortbildung / Grimm J. – Berlin : Dümmlers, 1878. – 1022 S.
9. Paul H. Deutsche Grammatik – Wortbildungslehre / H. Paul – Halle (Saale) : VEB Max Niemeyer Verlag, 1955. – Bd. 5. – 345 S.

Gura Natalya. Structurally typological peculiarities of German computer compound terms and their translation into Ukrainian